

24 часа

22.08.2025 г., с. 10-31

Весела Караиванова-Начева: 65 години за пенсия стигат, защото живеем по-малко от европейците

Цветелина Стефанова

- Г-жо Караиванова, заставате начело на НОИ след 20 г. в системата. Какви ще са първите ви задачи? И защо предприехте тази крачка?

- Няма да изневерим на добрата практика един нов мандат да започне с определяне на краткосрочните и дългосрочните приоритети през следващите 4 г. Предвиждам цялостен преглед на оперативните процеси в Националния осигурителен институт (НОИ), за да определим области, в които можем да подобрим ефективността и достъпността на услугите. Важна задача е откритият диалог и контролните ни действия в синхрон с Министерството на финансите, НАП и Министерството на здравеопазването, за да осигурим устойчиво финансиране на пенсионната система и да подобрим контрола върху разходите, особено за инвалидните пенсии и болничните. В процес на работа сме по пътна карта за модернизация на институцията, с акцент върху дигитализацията и внедряването на съвременни технологии.

Приех тази позиция, защото след 20 г. в системата вярвам, че мога да допринеса за стабилността и развитието на НОИ. Моята кариера - от данъчната администрация до подуправител на НОИ - ми даде дълбоко разбиране за публичните финанси и социалното осигуряване. Виждам тази роля като възможност да приложа натрупания опит, за да подобря обслужването на гражданите и да осигуря устойчивост на системата в условията на демографски и икономически предизвикателства. Една от важните задачи, които си поставям през този мандат, е да успеем да се доближим повече до хората и те да започнат да виждат в НОИ институцията, която мисли за тях и им служи.

- Какво искате да промените?

- Познаването на системата ми дава ясна представа както за силните ѝ страни, така и за областите, които се нуждаят от подобрение. Една от основните промени, които искам да реализирам, е ускоряването на дигитализацията на НОИ. Това означава създаване на максимално удобни електронни услуги за гражданите, като например улеснен онлайн достъп до информация за осигурителен стаж, пенсии и обезщетения. Искам да оптимизираме вътрешните процеси, за да намалим времето за обработка на заявления и да подобрим прозрачността.

Друг приоритет е реформата, свързана с контрола върху инвалидните пенсии. Разходите за тях нарастват, а това изисква по-строг надзор върху решенията на ТЕЛК и по-тесни връзки с Министерството на здравеопазването, НЗОК и останалите институции, които участват в процеса. Целта е да осигурим справедливост и предотвратяване на злоупотреби, без да ограничаваме правата на нуждаещите се. Приоритет ми е по-доброто информиране на гражданите относно техните права и задължения, защото често липсата на информация води до недоверие към системата.

- Готов ли е НОИ за въвеждането на еврото? Как ще разясните на хората какви ще са пенсиите им?

- НОИ, както и цялата държава, е в активен процес на подготовка за въвеждането на еврото. Вече сме започнали анализ на системите и процесите, които ще бъдат засегнати

от прехода, включително софтуера за изчисление и изплащане на пенсиите и обезщетенията. Работим в тясно сътрудничество с БНБ и Министерството на финансите, за да гарантираме, че преходът ще бъде плавен и без риск за гражданите.

Информационната кампания е насочена към всички граждани, но с фокус към малките населени места, където достъпът до информация е по-ограничен. Организираме срещи на място чрез нашите териториални поделения, като използваме възможностите на дигиталните канали и социалните медии, с ясни примери за преизчисление на пенсиите от левове в евро. За хората в малките населени места разчитаме на сътрудничество с местните власти и пощенските клонове, които често са основен канал за комуникация. Основното послание на кампанията е: близо до хората, без загуба на стойност за пенсионерите, превалутиране в полза на лицата, както и проверка на плащанията. Институтът разполага с контактен център и телефонна линия за въпроси в отговор на всякакви притеснения.

- Споменахте електронизацията и използването на изкуствен интелект. Защо това е важно?

- Електронизацията и внедряването на изкуствен интелект са от ключово значение, защото те правят услугите ни по-бързи, достъпни и ефективни. В момента по-голямата част от гражданите все още разчитат на хартиени документи и посещения на място, което е времеемко и за тях, и за администрацията. Чрез дигитализация можем да популяризираме и да направим максимално лесни за гражданите услуги като онлайн подаване на заявления, проверка на осигурителен стаж и изчисляване на пенсии в реално време, което пести време и повишава удобството.

Изкуственият интелект може да оптимизира вътрешните работни процеси като автоматизиране на рутинни задачи, анализ на данни за прогнозиране на бюджетни нужди или откриване на несъответствия в осигурителните декларации. Това намалява грешките и освобождава ресурс за по-сложни казуси, които изискват човешка намеса. Освен това изкуственият интелект може да помогне за персонализирана комуникация с гражданите - например чрез чатботове, които отговарят на често задавани въпроси денонощно. Тези технологии са важни, защото не само подобряват обслужването, но и гарантират устойчивостта на системата в дългосрочен план, особено в условията на намаляваща работна сила и нарастващи нужди от услуги.

- Една от най-важните задачи пред вас ще е пътната карта за усъвършенстване на пенсионната реформа. Започнахте ли работа по нея и какво според вас трябва да се промени?

- Със заповед на министъра на труда и социалната политика Борислав Гуцанов вече е сформирана междуетатна работна група със задача да разработи Пътна карта за усъвършенстване на пенсионната система в страната. В нея са включени представители на Министерството на труда и социалната политика и Министерството на финансите, както и на НОИ, НАП, Комисията за финансов надзор и Фискалния съвет.

Решението на парламента се основава на изготвените през 2024 г. анализи, свързани с текущото състояние на пенсионната система в България, сред които е и Актуерският доклад на НОИ, който съдържа дългосрочна прогноза за финансовото състояние на държавното обществено осигуряване до 2070 г. Идентифицирани са основните проблеми в трите стълба на пенсионната система и се предлагат мерки за тяхното преодоляване, които тепърва ще бъдат дискутирани и приоритизирани. Важно е действията на институциите да бъдат синхронизирани, приетите решения да са координирани и добре балансирани, така че резултатите от тях да са трайни, стабилни и ефективни за системата в цялост. Надявам се да са останали назад времената, когато

решения са вземани инцидентно, частично, без достатъчно предварителни анализи за тяхното дългосрочно въздействие, което понякога е водело до задълбочаване на проблемите вместо до решаването им.

Това, което мога да кажа още сега, е, че не се обсъждат варианти за отнемане на социални права или увеличаване на възраст извън законово установената към момента. Търсим начини как да направим социалната защита за отделни целеви групи адекватна, комбинирайки всички възможни форми на финансиране. Затова вниманието ни е концентрирано към насоките, които парламентът даде при приемането на решението за пътната карта, а именно да се формулират начини как плащанията, зад които не стои осигурителен принос, но които се финансират с осигурителни вноски, да бъдат пренасочени към други системи. На фокус са и въпросите как параметрите по приходите и разходите да следват по-плътна динамиката на икономическия растеж, как да бъдат ограничени начините за заобикаляне на осигурителното законодателство, как да се заздравя връзката между "принос и права", как да се повишат осигурителната култура и финансовата грамотност на населението.

- Населението в Европа застарява, а част от страните вдигат възрастта. Може ли да се мисли за вдигането на възрастта, при положение, че не сме достигнали заложените 65 г.?

- Нарастването на пенсионната възраст в синхрон с демографските реалности и продължителността на живота е основен принцип във функционирането на разходопокривните пенсионни системи, каквато е и държавното обществено осигуряване. Конкретно за България обаче смятам, че в момента повишаването на пенсионната възраст за масовата трета категория труд не е необходимо. С направените промени в пенсионноосигурителното законодателство през 2015 г. е предвидено плавно повишение на изискуемата възраст и осигурителен стаж. До 2037 г. пенсионната възраст за жените и мъжете трябва да се изравни и да достигне 65 г. Този процес все още не е завършил. След това е предвидено, че пенсионната възраст ще се увеличава според промените в продължителността на живота, т.е. ще бъде въведен своеобразен автоматичен стабилизатор. Смятам, че допълнително увеличаване на пенсионната възраст на този етап не е нужно.

Вярно е, че има държави в ЕС, в които пенсионната възраст е по-висока от 65 г., например Италия, Дания, Нидерландия, Ирландия, Испания, Германия и т.н., но в тях мъжете живеят между 18 и 20 г. след навършване на 65 г., а жените – между 20 и 22 г. За сравнение, в България очакваната продължителност на предстоящия живот при навършване на 65 г. за мъжете е 14,6 г., а за жените - 18,8 г. Средно за ЕС тя е 18,3 г. за мъжете и 21,8 г. за жените.

- Има ли разчети колко пари струва досега ковид добавката, която се отпуска към пенсията?

- Допълнителните суми към пенсиите, станали известни като т.нар. ковид добавки, бяха един от най-важните инструменти за подкрепа на доходите на домакинствата в условията на пандемия. За изплащането им в подкрепа на пенсионерите в периода август 2020 г. – юни 2022 г. бяха извършени разходи в размер на над 3 млрд. лв. В различните периоди размерите на допълнителните суми варираха между 50 и 120 лв.

Въпреки че тези ковид добавки нямаха осигурителен характер, считано от 1 юли 2022 г., те бяха включени в размера на пенсията, превръщайки се по този начин в част от дохода, изплащан от държавното обществено осигуряване до момента на прекратяване на пенсията. Също така бе взето решение при определяне на размера на пенсиите с начална дата след 1 юли 2022 г. да се добавя сума в абсолютен размер от 60

лв. (равен на размера на ковид добавката към тази дата). В момента сумата за изплащане на включените в размера на пенсиите ковид добавки е около 91,7 млн. лв. месечно. Като част от размера на трудовите пенсии те се осъвременяват ежегодно по швейцарското правило и това съответно увеличава разхода за изплащането им.

- Депутатите ви питаха за тавана на пенсиите и споменахте, че НОИ има различни разчети, включително той да е 3600 лв. Какво показват те?

- По данни за юли разчетите показват, че за пълно отпадане на тавана на пенсиите са необходими 5,2 млн. лв. месечно.

За увеличение на тавана от 3400 на 3600 лв. са необходими 1,4 млн. лв. месечно, като броят на пенсионерите с ограничени до тавана пенсии ще намалее от 8700 на 5700, а 3000 пенсионери ще получат действителните размери на пенсиите си (тези с размери между 3400 лв. и 3600 лв.).

Намирам за разумно максималният месечен размер на получаваната пенсия или сбор от пенсии да се запази, като се предвиди така определеният таван да се осъвременява всяка година с процента по чл. 100 от КСО (швейцарското правило), приложим за всички трудови пенсии.

- Какво може да се направи, за да се стопи дефицитът в системата?

- Финансовото състояние на пенсионната система е функция едновременно на демографската и икономическата ситуация, както и на взетите политически решения. В сърцевината на дългосрочната финансова стабилизация стои необходимостта от поддържане на устойчив икономически растеж, висока икономическа активност и нарастване на доходите от труд. Това само по себе си е необходимото условие за стабилизиране на системата. С други думи, без икономически прогрес и възходящо развитие на пазара на труда не е възможно дългосрочно стабилизиране на фонд "Пенсии", каквито и политически решения да бъдат взети.

От друга страна, не е достатъчно да се разчита единствено на благоприятна икономическа обстановка, защото пенсионната система се влияе и от процеси, върху които трудно може да се въздейства. С основно значение тук са демографските процеси и в частност свиването на работната сила и застаряването на населението. Влиянието на тези процеси върху финансовата устойчивост на пенсионната система трябва да бъде целенасочено управлявано. С други думи, необходими са и правилните политики, които да намерят адекватен отговор на демографските промени. Сред тях най-важни са политиките за т.нар. активен живот на възрастните хора и интеграцията в заетостта на хората с увреждания и други обществени групи. Става дума за увеличаване на икономическата активност на възрастните, особено на жените, мерки за оставане на пазара на труда в добро здраве, т.е. безопасност и здраве при работа, достъп до социални и здравни услуги за профилактика и рехабилитация, лечение на хронични заболявания и намаляване на случаите на инвалидизиране.

Това, което е особено важно за дизайна на държавното обществено осигуряване и което ще създаде благоприятни условия за дългосрочната финансова устойчивост на системата, е да се заздравя връзката между осигурителния принос и осигурителните права. Пенсията да бъде все повече заместващо доходите от труд плащане, а не да има характер на социална помощ.

- Какъв е коефициентът на заместване на дохода от труд към този от пенсия? И доближаване ли се до другите държави в ЕС?

- Коефициентът на заместване на дохода е съотношението между средната пенсия и средния осигурителен доход. Този показател е измерител на "щедростта" на системата

като цяло и не може да се интерпретира на индивидуално ниво. За някои от пенсионерите нивото на заместване на миналите доходи от труд може да е по-голямо, а за други – по-малко.

През 2023 г. и 2024 г. бе постигнат най-високият през последните 10 г. коефициент на заместване на дохода. От 44,3% през 2015 г. той нарасна до 54,3% през 2023 г. и 53,3% през 2024 г., най-вече в резултат на приетите мерки в периода на пандемията. Мерките направиха така, че средната пенсия да нараства по-бързо, отколкото средният осигурителен доход за страната в този период. Но едновременно с това нараснаха и разходите за пенсии и през 2024 г. бе отчетен най-големият за последните 10 г. дял на разходите за пенсии от brutния вътрешен продукт - 10,7%. За 2025 г. се очаква средната пенсия да е около 975 лв., а brutният коефициент на заместване да бъде около 53,6%.

Към сравненията с други държави винаги трябва да се подхожда внимателно, защото всяка национална пенсионна система има своите особености. Затова най-често европейските институции и международните организации използват т.нар. хипотетични случаи, чрез които сравняват колко би било заместването на дохода при пенсиониране на работник с определен профил. Публикуваният през юни 2024 г. доклад на ЕС за адекватността на пенсиите показва, че човек, осигурявал се 40 г. на средната работна заплата за страната и пенсионираше на стандартната пенсионна възраст в България, ще има значително по-голям нетен коефициент на заместване, т.е. използва се работна заплата след удържки за осигурителни вноски и данъци, в сравнение с повечето държави в ЕС, сред които Естония, Литва, Латвия, Чехия, Словения, Словакия, Кипър, Гърция, Хърватия, но и Дания, Германия, Испания, дори Швеция и Финландия. Използвайки сходна методология, през април 2025 г. Организацията за икономическо сътрудничество и развитие публикува анализ за България, в който отчете, че коефициентът на заместване у нас е значително по-голям от този в други икономически развити държави. Една от причините е, че в България пенсиите не се облагат с данъци и пенсионерите не заплащат осигурителни вноски за своя сметка, което е често срещана практика на други места. Така че върху стойността на коефициента на заместване влияе не само дизайнът на пенсионната система, но и данъчно-осигурителните политики, както и механизмите за формиране на трудовите възнаграждения в икономиката.

Но от друга страна, предизвикателството пред адекватността остава, тъй като пенсиите са функция на миналите доходи от труд и също така не е без значение какво може пенсионерът да си купи с получаваната пенсия. В този смисъл, дори и коефициентът на заместване в България да изглежда по-висок, отколкото в по-добре развитите икономически държави, много по-важно е да се постигне и реално сближаване на заплатите и другите доходи от труд. Само така можем да очакваме, че пенсиите у нас ще бъдат съпоставими с тези в големите и силни икономики.

- Акцентирахте на тревожната тенденция, че има все повече инвалидни пенсии. Работодателите от години искат реформа при тях. Каква трябва да е?

- В последните години броят на инвалидните пенсии, както и на пенсионерите с инвалидни пенсии се увеличава непрекъснато. Причините са комплексни и може да бъдат търсени не само в увеличената заболеваемост, факторите на външната среда и стресогенните фактори, но и в увеличаването на възрастта за придобиване на право на пенсия за осигурителен стаж и възраст и в заплахата за оставане без работа и доходи, която често се трансформира в търсене на възможност за преждевременно пенсиониране, каквото е и пенсионирането поради инвалидност. Това създава неприсъщи за пенсионната система проблеми с дългосрочни последствия и налага търсенето на различни начини и мерки за подобряване на организацията и контрола на

тази дейност. Независимо какви мерки ще бъдат наредени обаче, те трябва да са съобразени и да гарантират правата на хората с увреждания. Това може да се постигне на първо място чрез създаването на напълно ясен, прозрачен, ефективен и ефикасен модел за експертиза на работоспособността.

Наблюденията показват, че действащата оценка, съобразно която се определя процент на загубената работоспособност спрямо здравия човек, от една страна, не отговаря на нуждите на съвременния пазар на труда, а от друга страна не може да бъде приложена към всеки отделен случай, така че да отчете не само здравословното състояние на лицето с увреждане, но и факторите на средата, в която то живее и работи, неговата професия, дейността, която изпълнява, както и обстоятелството по какъв начин увреждането пречатства или затруднява обичайните ежедневни дейности на лицето, респективно работата, която е извършвало.

Предвид характера и предназначението на пенсиите за инвалидност в качеството им на дългосрочно плащане, което замества загубения доход от трудова дейност, експертизата на работоспособността следва да бъде извършвана единствено и само по отношение на лица в работоспособна възраст. Това не само ще отслаби натиска върху системата и ще намали разходите за осъществяване на самата оценка, но и най-важното - би било от полза на хората с увреждания, тъй като ще осигури по-голяма бързина на процеса. Необходимо е да бъде разработена и внедрена изцяло нова методика за оценка на работоспособността, която да замени сега действащата и доказала се като неефективна такава. Новата експертиза трябва да може да осъществи връзка между медицинската оценка и социалната среда, в която живее и работи лицето. Да може да бъде оценено и влиянието на конкретното увреждане и функционалните ограничения и/или пречатствия, които то предизвиква за конкретното лице и за конкретно изпълняваната от него професия.

Същевременно, отново въз основа на оценката на работоспособността, трябва да бъдат предвидени и условията, критериите и предпоставките за отпускане на пенсия за инвалидност в частичен или пълен размер.

На следващо място е необходимо да бъде отбелязано, че законовата възможност за едновременно получаване на пенсия и заплата не само не пречатства, но напротив – поощрява стремежа за получаване на пенсия за инвалидност, в това число и от хората, които не са загубили работоспособността си вследствие на определено заболяване и/или увреждане.